

JUHÁSZ TÓTH Tímea

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
timea.tot.juhas@ff.uns.ac.rs
ORCID 0000-0003-0004-9579

A JUGOSZLÁV ÖNIGAZGATÁSI RENDSZER NYELVEZETÉNEK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGÁRÓL ÉS MAGYAR FORDÍTÁSÁRÓL

On some characteristics of the language of the Yugoslav
self-management system and its translation into Hungarian

Odlike jezika jugoslovenskog samoupravnog sistema
i njegovog prevoda na mađarski

A dolgozat a jugoszláv öniszervezési államberendezés idejében szerbhorvát nyelven íródott közigazgatási-jogi szakszövegek nyelvezetének néhány sajátosságát, valamint azok magyar nyelvű fordítását mutatja be. Az elemzés korpuszát a *Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjából* gyűjtött példák alkotják. A kutatás rámutat arra is, hogy a fordítók milyen átváltási technikákat alkalmaztak a szövegek magyarra történő fordítása során. Az elméleti háttérrel a Klaudy Kinga által felállított átváltási műveletek rendszere képezi. Az öniszervezési modellnek nem voltak előzményei sem Jugoszláviában, sem pedig Magyarországon, így az egy új, összetett terminológiai rendszer megteremtését tette szükségessé. A kisebbségi nyelveken a rendszer alkotta új kifejezések megalkotása nagy kihívást jelentett, azok többnyire tükörfordítás eredményeként jöttek létre. Az öniszervezési államberendezés szakterminológiájának egységes használatát segítő jogi szótár Vajdaságban csak 1979-ben jelent meg. *Kulcsszavak:* öniszervezési rendszer, szakfordítás, átváltási műveletek, magyar nyelv, szerbhorvát nyelv

Bevezetés

Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány 1974-ben meghozott Alkotmánya kimondta, hogy Vajdaság SZAT területén a szerbhorvát, illetve a horvátszerb,

a magyar, a szlovák, a román és a ruszin egyenrangú nyelvnek számítanak. Az öngazgatási államberendezés és az öngazgatási demokrácia célja és értelme mindenekelőtt abban nyilvánult meg, hogy a felmerülő objektív, a társadalmi viszonyokban és az ember társadalmi tudatában újra jelentkező ellentmondásokat maguk a dolgozók oldják meg, a lehető legdemokratikusabb módon (Kardelj 1979, 286).

Az 1968-ban megalakult tartományi fordítószolgálatnak nagy szerepe volt abban, hogy az említett nyelvek valóban egyenrangú hivatalos használatba kerüljenek. Ebben az időben a fordítószolgálat hatásköre is jelentősen megnőtt. Tekintettel arra, hogy a képviselőház törvényhozó szervként működött, a fordítás a társadalmi élet minden területének – így az oktatás, egészségügy, bányászat, fémkohászat, gépészet, vízgazdálkodás, közlekedés, erdészet, tűz- és jégesővédelem, energiagazdálkodás, polgári védelem és egyebek – jogszabályaira, de a törvénytől alacsonyabb rendű dokumentumokra – döntésekre, határozatokra, ajánlásokra, nyilatkozatokra, állásfoglalásokra stb. – is kiterjedt (Zubac 2018, 27). Azon területekre, amelyekre nem készült kétnyelvű szakszótár, amelyre a fordítók munkájuk során hivatkozhattak, ők maguk alkották meg a kifejezéseket és készítették szójegyzékeket, majd ezeket a szövegazonosító bizottsági tagokkal tartott üléseken megvitatták (Zubac 2018, 27).

Ebben az időszakban a nemzeti és nemzetiségi nyelvek egyenrangú státusa elérte a legmagasabb szintet Jugoszláviában, s az új társadalmi-politikai kontextus szükségessé tette egy olyan szótár megjelentetését a kisebbségi nyelvek mindegyikének viszonylatában, amely megkönnyítené egyenrangú részvételüket öngazgatási jogaik és kötelezettségeik gyakorlásában (Andrić 2017, 134). E kifejezések egységes használatához segítségül szolgáló jogi szótár, az *Öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára* csak 1979-ben jelent meg, a Vajdasági Tudományos és Szakfordítók Egyesülete, Vajdaság SZAT Képviselőháza és Vajdaság SZAT Képviselőháza Törvényhozó Titkárságának kiadásában. Ez a közigazgatási terminusokat és kifejezéseket tartalmazó szótár gyakorlati kézikönyvként volt használatos. Szerbhorvát–magyar, szerbhorvát–szlovák, szerbhorvát–román és szerbhorvát–ruszin viszonylatban készült, s ahogy az előszóban olvasható, azzal a céllal jött létre, hogy hozzájáruljon a többnyelvű és -írású értekezés sürgető szükségleteinek kielégítéséhez, valamint a polgárok, az állami szervek és a közmegbízatusú szervezetek mindennapi társadalmi gyakorlatában elősegítse az öngazgatási terminológiának a nemzetek és nemzetiségek nyelvén való használatát (Öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára 1979, VI).

A dolgozat az öngazgatási rendszer nyelvezetének néhány sajátosságát mutatja be, és a közigazgatási-jogi szakszövegek szerbhorvátról magyarra való fordításának elemzésével foglalkozik, a vizsgálati korpuszt pedig *Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjából* merítettük. A fordítási folyamatok vizsgálatának elméleti háttérét a Klaudy Kinga által felállított átváltási műveletrendszer képezi, aki a fordításban alkalmazott technikák négy fő csoportját különbözteti meg: grammatikai, lexikai, stilisztikai és pragmatikai átváltások (Klaudy 1994).

*Az öngazgatási rendszer nyelvezetének néhány jellemzője
és fordíthatóságának nehézségei*

Az akkor újnak számító államberendezési forma új kifejezéseket hozott az akkori szakterminológiába, amelyek mára már archaikusnak hatnak, vagy teljesen eltűntek a használatból. A jogi szakfordító a szavakat, szakkifejezéseket még megkereshette különféle szótárakban – feltéve, ha nem a forrásnyelvi kifejezés tükörfordítását alkalmazta –, sőt, még a vonzatokat is megtalálhatta, de a legnagyobb problémát a frázisok, fordulatok, állandósult szókapcsolatok fordítása jelentette (Burucki 1988, 428).

A szerb (valamikor szerbhorvát) nyelv a jogi és a köznyelvi rendszer viszonylatában poliszémikus, ha fordításnyelvként tekintünk rá, akkor pedig poliekvivalens, mert a jogot, annak tartalmát nem elsősorban műnyelvvé adja vissza, hanem a köznyelvi szavaknak szakmai jelentést kölcsönöz, míg a magyar jogi nyelv hatványozottabban műnyelv, ezért kevésbé tekinthető poliekvivalensnek, poliszémikusnak (Letsch 1987, 156). Például a köznyelvben az *odluka* – *döntés* a jogi nyelvben lehet *döntés*, *határozat*, *rendelet*.

Az írásban történő jogszabályalkotás követelménye a tömör, világos, rövid, szabatos és pontos megfogalmazás, valamint annak teljes egészében fednie kell a gondolatot: a gondolatokat kifejező mondatoknak teljeseeknek, értelmeseknek és érthetőeknek kell lenniük (Végh 1983, 638). A fordítás alkalmával a fordítók értelmezik a jogot, be kell hatolniuk a jogszabály értelmébe, valódi jelentésébe és alkalmazási területére, először azon a nyelven, amelyikről fordítanak, majd ugyanezt az értelmet, illetve a jelentés határát a másik nyelv (amelyikre fordítanak) szimbólum- vagy kifejezésrendszerében is meg kell találniuk (Szalma 1981, 358). Szalma kiemeli a jogi kifejezés mód absztrakt, átlagos, szisztematikus, logikai és stílusbeli jegyeinek figyelembevételét, illetve hangsúlyozza, hogy számon kell tartani néhány különös okot is, amely indokoltá teszi, hogy a fordítók a nyelv mellett a jogot is, azaz a szocialista öngazgatású társadalmi rendszer sajátosságait tanulmányozzák (Szalma 1981, 361).

Az említett rendszer közigazgatási-jogi nyelvezetének fordítása során felmerülő nehézségek egyikét a különleges jogintézmények elnevezése jelentette, melyeket sajátos jogi terminusokkal jelöltek, hiszen az akkori jogrendszer „az öngazgatási és a demokratikus specifikumok egységében nyilvánult meg” (Szalma 1981, 362). A szóalkotás egyik bevált módszere a tükörfordítás, melyről akkor beszélünk, ha „valamely elemezhető idegen nyelvi szó alkotóelemeinek lefordítása, utánzása útján új szó keletkezik” (Letsch 1986, 84). Tekintettel arra, hogy a jugoszláv öngazgatási modellnek nem voltak előzményei sem Jugoszláviában, sem pedig Magyarországon, a fordítók gyakran kényszerültek arra, hogy ehhez a fordítási technikához folyamodjanak. Így jöttek létre például a következő kifejezések:

- (1) *Delatnost odnosno poslovi samoupravne interesne zajednice od posebnog društvenog interesa* – Kiemelt társadalmi érdekű öngazgatási érdekközösségek tevékenysége, illetve teendői (Öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára 1979, 186)
- (2) *Samoupravni sporazum o uređivanju međusobnih prava i obaveza i odgovornosti između radnika radne zajednice i radnika organizacije udruženog rada* – A munkaközösség munkásai és a társultmunkaszervezet munkásai közötti kölcsönös jogok, kötelezettségek és felelősség szabályozásáról szóló öngazgatási megegyezés (Öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára 1979, 190)
- (3) *Utvrđivanje zajedničkih ciljeva i interesa u samoupravnom sporazumu u osnovama plana* – A tervalapokról szóló öngazgatási megegyezésbe foglalt közös célok és érdekek megállapítása (Öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára 1979, 191)

Félrefordítások abban az esetben jelentkeztek, amikor az adott szerbhorvát kifejezésnek a magyar jogi terminológiában már létezett bevett megfelelője, a fordító azonban nem ezt a terminust használta. Például:

- (4) *Samoupravni opšti akt* – öngazgatási általános aktus. Letsch szerint ezzel szemben az *öngazgatási általános ügyirat*, illetve *öngazgatási általános okirat* megoldások tekinthetők helytelennek (Letsch 1986, 90).
- (5) *Zasnivanje radnog odnosa* – munkaviszony létesítése. Végh a *munkaviszony megteremtése* fordítást nem tartja megfelelőnek (Végh 1983, 642).

A vizsgált korpuszra az ilyen szintű félrefordítás nem jellemző olyan mértékben, mint a községi¹ szintű hivatalos lapok fordítására, feltehetően azért, mert a tartományi szintű lapok fordítását lektorálás követte, míg ez a községi közigazgatásokban nem volt mindig adott.

Letsch neologizmusoknak (pozitív értelemben vett sajátos nyelvalkotói termékeknek) tekinti mindazokat a (tükör)szavakat, -kifejezéseket, -fordulatokat és -szerkezeteket, amelyek a jugoszláv öngazgatási alapon nyugvó szóalkotási eljárás során születtek meg, rendszerint fordítások eredményeként (Letsch 1986, 82). Rengeteg olyan neologizmus keletkezett az öngazgatási szocialista társadalmi-gazdasági folyamatok, alakulások/változások közrejátszásával, mely tartalmilag/nevezetileg forradalmi – elsősorban szerbhorvát, valamint nemzetiségi magyar nyelvű – újdonságnak is számított (Letsch 1986, 84).

Magyarország európai integrációja, valamint Szerbiának az Európai Unióhoz való csatlakozási szándékából eredő intézkedések következtében a mai közigazgatási-jogi szakterminológiában egyre gyakrabban fordulnak elő az idegen szavak szerb, illetve magyar alakjai. Ez a jelenség azonban már az öngazgatási rendszer jogszabályaiban is megmutatkozik, ahol még újdonságnak számít. Letsch az idegen szavakat a jogi nyelvben két csoportra osztja: a tiltott, indokolatlan használatúakra és az engedélyezettekre (Letsch 1981). Íme egy-egy példa:

- (6) *Zakon o specijalnom obrazovanju i vaspitanju – A speciális oktatásról és nevelésről szóló törvény* (VSZAT Hivatalos Lapja 1976, 652)
- (7) *Naučni instituti organizacija sa naučnom jedinicom [...] staraju se o usavršavanju naučnih radnika i saradnika u naučnom radu i u ostvarivanju ove funkcije sarađuju sa drugim organizacijama udruženog rada i pomažu im u osposobljavanju stručnjaka – Tudományos egységet lehet szervezni, ha [...] gondoskodik a tudósok és a tudományos munkatársaknak továbbképzéséről és ezen funkciók megvalósításában együttműködik más társultmunka-szervezetekkel és segít szakemberek képzésében* (VSZAT Hivatalos Lapja 1977, 779).

¹ A *község* terminus a Vajdaságban többletjelentéssel bír a magyarországi használatához képest. Míg Magyarországon a *község* általában kisebb települést (falut) jelöl, addig Vajdaságban – a szerb közigazgatási rendszer hatására – a szerb *opština* megfelelőjeként használatos. Ez egy közigazgatási egységet jelent, amely több települést (falvakat, esetenként várost is) foglal magában, és saját önkormányzattal rendelkezik. Ennek következtében a *község* Vajdaságban nem csupán egy települést jelöl, hanem egy tágabb adminisztratív-területi egységet is, így jelentése egyszerre hordozza a hagyományos *falu* és a *járás/joghatósági egység* fogalmi elemeit.

Az első példában idézett törvény címében használt *speciális* jelző magyar megfelelője ebben az esetben a terjedelmesebb, de tartalmilag pontosabb *sajátos nevelési igényű* kifejezés, így ez az indokolatlan használatú idegen szavak csoportjába tartozik. Az ide sorolható második példa *funkcija/funkció* kulcsszavának értelméhez legközelebb álló ekvivalens magyar kifejezés a *rendeltetés*, tehát ez az idegen eredetű kifejezés is helyettesíthető magyar szóval, ezért használata ebben a példában indokolatlan.

A következő mondat pedig az engedélyezett idegen szavak használatára mutat példát:

- (8) *Zakon o izmeni zakona o učešću Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine u finansiranju izgradnje gasovoda i istraživanja nafte i gasa – Törvény Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományának a gázvezeték-építés és a kőolaj- és gáz kutatás pénzeléséhez való hozzájárulásáról szóló törvény módosításáról* (VSZAT Hivatalos Lapja 1976, 966)

Letsch kiemeli, hogy a *finansirati/finanszíroz* és a *pénzel* szavak között van tartalmi, terjedelmi különbség, mégpedig az, hogy az első sokkal többet mond a pusztá pénzelésnél, „a pénzszükségletek folyamatos fedezését, üzletek, vállalkozások pénzelését, a pénzügyekről való állandó gondoskodást is jelölheti” (Letsch 1981, 352), így ez eltérő jelentésű magyar terminussal helyettesíthető idegen szónak minősül.²

A következő példacsoportban szintén az engedélyezett idegen szavak kerülnek bemutatásra, ezek indokoltsága abban rejlik, hogy magyarul csak körülírással lehetne őket kifejezni:

- (9) *brošura – brosúra*
katalog – katalógus
prospekat – prospektus
plakat – plakát
program – program

A jogszabályok nyelvezetének jellemzője a személytelen kifejezés mód. A személytelenséget a szerb nyelvben passzív szerkezetekkel vagy visszaható igealakokkal fejezik ki. A korpusz magyar fordításában viszont a fordítók a személytelen mondatot gyakran felváltják személyessel, például:

² *Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjának* mai fordításai már a *finanszíroz* terminust használják.

- (10) *Proglasha se Zakon o garanciji Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine za isplatu obveznica zajma za izgradnju objekata za proizvodnju električne energije – Kihirdetem Vajdaság Szocialista Autonóm Tartománynak a villanyenergia-termelő létesítmények építésére kiírt kölcsön kötvényeinek kifizetésére vonatkozó kezességéről szóló törvényt...* (VSZAT Hivatalos Lapja 1976, 1045)

A korpuszban fellelhetők olyan fordítások is, amelyekben a forrásnyelv mondatszerkesztési, szórendi vagy nyelvtani szabályai hatást gyakoroltak a célnyelvre, így szép számban jöttek létre pontatlan fordítások, amelyek befolyásolják a lefordított szöveg érthetőségét:

- (11) *Pravilnik o izmenama i dopunama pravilnika o uslovima i načinu pod kojima civilni invalid rata može ostvariti pravo na ortopedska i druga pomagala i pomoćne i sanitarne sprave – Szabályzat azon feltételekről és módról szóló szabályzat módosításáról és kiegészítéséről, amelyek alapján a háborús rokkant érvényesítheti az ortopéd és egyéb segédeszközökre és segéd- és egészségügyi kellékekre való jogosultságát* (VSZAT Hivatalos Lapja 1976, 1076)³
- (12) *Broj predstavnika društvene zajednice ne može biti manji od jedne trećine članova radničkog saveta odnosno njemu po položaju i funkciji odgovarajućeg organa upravljanja. – A társadalmi közösség képviselőinek száma nem lehet kisebb a munkástanács, illetve a neki helyénél és funkciójánál fogva megfelelő igazgatási szerv tagjai számának egyharmadánál* (VSZAT Hivatalos Lapja 1976, 1158).⁴
- (13) *Skupština SAP Vojvodine određuje zdravstvene organizacije udruženog rada prema kojima Pokrajina vrši prava i dužnosti osnivača odnosno koje obavljaju zdravstvenu delatnost od zajedničkog interesa za radnike i druge radne ljude u Pokrajini koje su dužne da podnesu Skupštini SAP Vojvodine godišnje izveštaje o radu i samoupravne opšte akte, koje su dužne da objave na način dostupan javnosi. –*

³ A (11) példa pontos fordítása: Szabályzat a háborús rokkantak ortopédiai és egyéb segédeszközökhöz, valamint segéd- és egészségügyi eszközökhöz való jogosultsága gyakorlásának feltételeiről és módjáról szóló szabályzat módosításáról és kiegészítéséről.

⁴ A (12) példa pontos fordítása: A társadalmi közösség képviselőinek száma nem lehet kevesebb a munkástanács, illetve az annak helyzete és funkciója szerint megfelelő irányító szerv tagjai számának egyharmadánál.

Vajdaság SZAT Képviselőháza meghatározza, hogy az egészségügyi társultmunka-szervezetek közül, amelyekkel szemben a Tartománynak alapító jogai és kötelezettségei vannak, illetve amelyek a Tartomány munkásai és dolgozói számára közös érdekű egészségügyi tevékenységet végeznek, melyek kötelesek munkájukról Vajdaság SZAT Képviselőházának évi jelentést készíteni és azokat az öngazgatási általános aktusokat, amelyeket a nyilvánosság számára hozzáférhető módon közzé kell tenniük (VSZAT Hivatalos Lapja 1976, 1158).⁵

A Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjának magyar fordítására jellemző átváltási műveletek

Magyarországon Klaudy Kingának köszönhető a magyar és az indoeurópai nyelvek (angol–magyar, német–magyar, francia–magyar és orosz–magyar nyelvpárok) vonatkozásában kidolgozott átváltási műveletek kategorizálása (Kovács 2018, 54). Klaudy a példáit elsősorban a műfordításból vette, ez a dolgozat viszont a szakfordításra próbálja alkalmazni az említett rendszert. A forrásnyelv és a célnyelv közötti átváltásokat grammatikai, lexikai, stilisztikai és pragmatikai szinten vizsgáljuk.

A grammatikai átváltási műveletekre általában a két nyelv különböző nyelvtani felépítése miatt van szükség, ezen a helyen pedig két fő műveletre hívjuk fel a figyelmet, amelyek alkalmazása elengedhetetlen ahhoz, hogy a célnyelvben nyelvtanilag szabályos fordítást kapjunk. Ilyenkor a fordítónak nincs választási lehetősége. Esetünkben a szerbről magyarra való fordításra kiváltképp a grammatikai áthelyezések a jellemzőek, hiszen a két nyelv alapszórendje különbözik. Míg a forrásnyelv a subjectum–objectum–verbum sorrendű modellt követi, a célnyelv subjectum–verbum–objectum típusú, és a hangsúlyos bővítmények az ige után helyezkednek el (Juhász Tóth 2024, 103–104). A fentiekben idézett példákban a főnévi csoporton belül a birtokos jelzők elhelyezkedése tűnik ki, hiszen a magyarban a főnévtől balra, a szerbben pedig jobbra való bővítés dominál. Íme egy konkrét eset:

⁵ A (13) példa pontos fordítása: *A Vajdaság SZAT Képviselőháza meghatározza azokat az egészségügyi társultmunka-szervezeteket, amelyek tekintetében a Tartomány gyakorolja az alapítói jogokat és kötelezettségeket, illetve amelyek a Tartomány munkásai és más dolgozói számára közös érdekű egészségügyi tevékenységet végeznek. E szervezetek kötelesek a Vajdaság SZAT Képviselőházának éves beszámolót benyújtani működésükről, valamint öngazgatási általános aktusait a nyilvánosság számára hozzáférhető módon közzétenni.*

broj predstavnika društvene zajednice – a társadalmi közösség képviselőinek száma (részlet a [12] példából)

A másik releváns grammatikai átváltás (amelyet a fentiekben idézett példa is ábrázol) a betoldás, ezen belül pedig a névelők betoldása. A szerbben ez egy hiányzó grammatikai kategória, így azt a magyarban pótolni kell.

A lexikai átváltási műveleteknek az a lényege, hogy a fordító, aki tudja, hogy a forrásnyelvi beszélők milyen szabályok alapján vonatkoztatják a forrásnyelvi jelet a valóságra, olyan célnyelvi megfelelőt keres, melyet az általa ismert célnyelvi szabályok alapján a célnyelvi beszélők remélhetőleg ugyanarra a valóságszeletre fognak vonatkoztatni (Klaudy 1994, 105–106). A korpusz szókészletére a terminológiai kötöttség a jellemző, ekkor pedig a fordítónak elegendő behelyettesítenie az adott nyelvi jelet. A szerb/szerbhorvát és a magyar jogrendszer, valamint terminológiája nem minden esetben fedi egymást, így annak jelentését adott esetben szűkíteni (konkretizálni) vagy bővíteni (generalizálni) kell. Például:

stalni priliv – állandó halmozódás (helyette *állandó beáramlás*) → konkretizálás, mivel a szerb szöveg általánosabb kifejezéseit magyarul konkrétabb terminussal helyettesítették

delatnost, odnosno poslovi – tevékenységek, illetve teendők (helyette *tevékenységek, illetve ügyek*) → generalizálás, mivel a magyar kifejezés általánosabb jelentésű, mint az eredeti fogalom

A lexikai átváltási műveletek megállapíthatók a fordításokban, de azok alkalmazása nem minden esetben helyes és indokolt. A szakszövegek fordítása során gyakori hibaforrás a terminológia pontatlan alkalmazása, mégsem ez az egyetlen eset. Bár a fentiekben már bemutatásra került néhány példamondat, amelyek fordítása hibákkal teli, most lexikai szinten emelünk ki olyan transzformációkat, amelyeket félrefordításnak minősíthetünk. Konkrétan ezeket a jelentések indokolatlan lexikai cseréje váltotta ki:

Pokrajina vrši prava i dužnosti osnivača – a Tartománynak alapító jogai és kötelezettségei vannak → *a Tartomány gyakorolja az alapítói jogokat és kötelezettségeket*

dovodi u pitanje opstanka i organizaciju zaštite arhivske građe – kérdésessé teszi a levéltári anyag őrzésével foglalkozó szervezetek fennmaradását → *kérdésessé teszi a levéltári anyag fennmaradását és megőrzésének szervezését*

A fordítástól elvárjuk a nyelvtani szabályozások betartását, a megfelelő szóhasználatot, de ezenfelül eleget kell tennie a forrásszöveg stílusának is. Habár a jogszabály alkotásában nincsenek külön statisztikai szabályok, és a jogszabály stílusát lényegében a normatív aktus fajtája, valamint az adott társadalom műveltségi szintje határozza meg, a stílus nem veszélyeztetheti a jogszabály érthetőségét, tömörségét és következetességét (Végh 1983, 639). Stilisztikai átváltási műveletekről akkor beszélünk, amikor a lexikai és grammatikai átváltások eredményeképpen keletkezett célnyelvi szöveget még abból a szempontból is meg kell vizsgálni, hogy megfelel-e bizonyos műfaji követelményeknek (Klaudy 1994, 101–102).

A szakszöveg nem más, mint a megfelelő terminológiai tár reprezentációjának a formája, amely a megfelelő szintagmatikai sorban az aktuális logikai szintaxis szabályai szerint jött létre (Bańcerowski 2004, 447). A dolgozatban vizsgált szövegeknek a nyelvezete pontos, érthető, ellentmondásmentes. Az egyértelműsége való törekvést bizonyítják például a félreérthetőségre utaló kötőszók (például *i/ili – és/vagy*) mellőzése, emellett jellemző az *odnosno/illetve* kötőszó, amely adott esetben lehetővé teszi a jogszabály különböző értelmezését annak bizonyos megengedett vagy nem megengedett céljai elérése érdekében (Savić–Konstantinović–Vilić–Petrušić 2006, 3). Ennek a kötőszónak a használata megjelenik a korpuszból idézett példákban is (lásd [1], [12], [13]). A félreérthetőség mellőzésének célját szolgálják még a folyamatos ismétlések is, melyek használatát rögzítik a jogszabályok tervezetének megszövegezésére vonatkozó általános követelmények, miszerint: „ha egy jogszabályon és a végrehajtására kiadott jogszabályokon belül ugyanazt a fogalmat vagy rendelkezést többféleképpen is ki lehet fejezni, a fogalom vagy rendelkezés valamennyi előfordulása esetében ugyanazt a megfogalmazást kell alkalmazni; a különböző megfogalmazások csak akkor alkalmazhatóak, ha azok eltérő tartalmat fejeznek ki” (61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről) (például a [13]-as példában a *Pokrajina/Tartomány* szó négyszer is ismétlődik egy mondaton belül).

A pragmatikai átváltási műveletek alkalmazása hasonló, mint a stilisztikaiaké, amikor a kapott célnyelvi szöveget még a célnyelvi olvasók szokásai, háttérismeretei stb., tehát a célnyelvi kultúra szempontjából is mérlegelni kell (Klaudy 1994, 102). Ebben az esetben, ha pragmatikai igazításra kerül sor, a stilisztikai átváltásokhoz hasonlóan annak eszközei szintén a grammatikai és a lexikai műveletek, és nélkülük nem valósítható meg a pragmatikai átváltás. A korpusz jellegéből adódóan a jogi szaknyelvet a beszélői szándék és a hallgatóra gyakorolt hatás nyelvi eszközei szempontjából érdemes vizsgálni (Kovács

2018, 55). Ezeknél a szövegtípusoknál a fordítónak a funkció és a tartalom pontos megőrzése mellett arra is törekednie kell, hogy a célnyelvi szöveg a forrásnyelvvél megegyező jogi hatást váltson ki (Balogh 2015, 41). Ebben az esetben kiütközik a jogszabályok normatív jellege, miszerint azok célja az irányadás és a szabályok előírása. A normatív tartalom kifejezését a magyar és a szerb is jelen idejű kijelentő mondattal, egyes szám harmadik személyű megfogalmazással tudja elérni (Juhász Tóth 2024, 102), amire a korpuszból kiragadott idézetek is példaként szolgálnak, hiszen valamennyi ebben a megfogalmazásban íródott. Ekkor a grammatikai műveletek eszközeivel elért átváltás kifejtett hatása a szöveg mélyebb, pragmatikai szintjén jelentkezik (Kovács 2018, 59).

Összegzés

A dolgozat a jugoszláv öngazgatási rendszer nyelvezetének sajátosságaira és azok magyar fordítására mutatott néhány példát *Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja* szövegein keresztül. Az új államberendezési forma a közigazgatásba új kifejezéseket hozott, amelyeket le kellett fordítani a kisebbségi nemzetiségek nyelvére is. Ezek a leggyakrabban tükörfordítások útján jöttek létre, amelyek között vannak indokolt és indokolatlan megoldások is. Észrevehető, hogy a szerbhorvát mint forrásnyelv hatást gyakorolt a magyar célnyelvre.

Az átváltási műveletek meghatározása fontos szerepet játszik a fordítások vizsgálatakor. Általuk megállapítható, mely folyamatok valósulnak meg a két nyelv közötti transzfer során. A dolgozatban a grammatikai, lexikai, stilisztikai és pragmatikai szinten leggyakrabban előforduló átváltások kerültek bemutatásra egy immár ötvenéves korpuszban.

Irodalom

- 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900061.irm> (2024. dec. 27.)
- Andrić Edit. 2017. Kétnyelvű jogi szótárak Vajdaságban. In *Szótárírás a Kárpát-medencében. Lexikográfiai füzetek* 8. 133–143. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Balogh Dorka. 2015. A műfajkutatás szerepe a jogi szakfordítás oktatásában. *Fordítás-tudomány* 17 (2): 38–55.
- Bañcerowski, Janusz. 2004. A szaknyelvek és a szaknyelvi szövegek egyes sajátosságairól. *Magyar Nyelvőr* 128 (4): 446–452.
- Burucki Edit. 1988. A jogi szaknyelv frazeológiája. *Hungarológiai Közlemények* 20 (4): 427–436.

- Juhász Tóth Tímea. 2024. A Vajdaság Autonóm Tartomány hivatalos lapjának magyar fordításában tapasztalt grammatikai átváltási műveletekről. *Hungarológiai Közlemények* 25 (4): 99–109.
- Kardelj, Edvard. 1979. Öngazgatás és el nem kötelezettség. *Létünk* 9 (2): 281–292.
- Klaudy Kinga. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica. <https://mek.oszk.hu/22600/22623/22623.pdf> (2024. dec. 20.)
- Kovács Tímea. 2018. Átváltási műveletek (megoldások) az angol–magyar jogi szaknyelvi fordításban. *Modern nyelvoktatás* 24 (2–3): 53–66. https://epa.oszk.hu/03100/03139/00036/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatás_2018_02-03_053-066.pdf (2024. dec. 19.)
- Letsch Endre. 1981. Idegen szavak és tükörfordítások a jogi nyelvben. *Létünk* 11 (2): 348–357.
- Letsch Endre. 1986. Neologizmusok, szemantikai interferencia a (polgári) jogi nyelvben. *Létünk* 16 (1): 82–93.
- Letsch Endre. 1987. Nyelvi ekvivalencia, poliszmia a (polgári) jogi nyelvben. *Létünk* 17 (1): 155–165.
- Öngazgatási és egyéb társadalmi-politikai kifejezések szótára – szerbhorvát–magyar. *Rečnik samoupravnih i drugih društveno-političkih termina i izraza – srpskohrvatsko-mađarski*. 1979. Novi Sad: Sekretarijat za zakonodavstvo Skupštine SAP Vojvodine i Izvršnog veća Skupštine SAP Vojvodine.
- Szalma József. 1981. A jogszabályok kifejezési technikája. *Létünk* 11 (2): 358–370.
- Savić, Svenka—Konstantinović-Vilić, Slobodanka—Petrusić, Nevena. 2006. Jezik zakona—karakteristike i rodna perspektiva. In *Pravo i jezik*. Zbornik referata sa naučnog skupa. Kragujevac: Pravni fakultet. <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2017-01/Jezik%20zakona%20rad%20Svenka%20Savic%2C%20Nevena%20Petrusic%2C%20Slobodanka%20Konstantinovic%20Vilic.pdf> (2024. dec. 26.)
- Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja. 1969–1991. Novi Sad: Törvényhozó és szervezeti bizottság.
- Végh Enikő. 1983. Az öngazgatási általános aktusok nyelvezete. *Létünk* 13 (3–4): 635–646.
- Zubac, Miloš szerk. 2018. *Pedeset godina od osnivanja Prevodilačke službe u AP Vojvodini*. Novi Sad: Forum.

ON SOME CHARACTERISTICS OF THE LANGUAGE OF THE YUGOSLAV SELF-MANAGEMENT SYSTEM AND ITS TRANSLATION INTO HUNGARIAN

The paper presents some characteristics of the language used in administrative and legal specialized texts written in Serbo-Croatian during the period of the Yugoslav self-management system, as well as their translation into Hungarian. The corpus

of the analysis consists of examples collected from the *Official Gazette of the Socialist Autonomous Province of Vojvodina*. The study also examines the translation procedures employed by translators when rendering these texts into Hungarian. The theoretical framework is based on the system of translation operations developed by Kinga Klaudy. The self-management model had no precedents either in Yugoslavia or in Hungary, which necessitated the creation of a new and complex terminological system. The development of the new expressions introduced by the system posed a considerable challenge in minority languages, and these terms were largely created through calque translation. In Vojvodina, a legal dictionary intended to support the standardized use of the specialized terminology of the self-management system was not published until 1979.

Keywords: self-management system, specialized translation, translation operations, Hungarian language, Serbo-Croatian language

ODLIKE JEZIKA JUGOSLOVENSKOG SAMOUPRAVNOG SISTEMA I NJEGOVOG PREVODA NA MAĐARSKI

U radu su prikazane neke od jezičkih odlika administrativno-pravnih tekstova nastalih na srpskohrvatskom jeziku u vreme jugoslovenskog samoupravnog sistema, kao i prevod pomenutih tekstova na mađarski jezik. Korpus rada čini Službeni list Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodine. U istraživanju se analiziraju prevodilačke tehnike koje su prevodioci koristili prilikom prevođenja sa srpskohrvatskog na mađarski, a teorijsku osnovu rada predstavlja sistem prevodilačkih postupaka sastavljen od strane Kinge Klaudi. Za samoupravni model prethodno nije bilo primera ni u Jugoslaviji ni u Mađarskoj, pa je on ostavio trag u tadašnjem jeziku administracije. Kreiranje novih termina iz ove oblasti na jezicima nacionalnih manjina predstavljala je izazov. Oni su pretežno nastali kao rezultat doslovnog prevođenja. Rečnik samoupravnih izraza je u Vojvodini objavljen tek 1979. godine i on je služio da ujednači upotrebu terminologije samoupravnog sistema, te se koristio kao praktični terminološki priručnik.

Ključne reči: sistem samoupravljanja, stručno prevođenje, prevodilački postupci, mađarski jezik, srpskohrvatski jezik